

Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право
УДК 343.14

Кудрявцев Євген Вікторович

аспірант

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Кудрявцев Евгений Викторович

аспірант

Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара

Kudriavtsev Ievgen

Postgraduate Student of the

Oles Honchar Dnipro National University

**СУДДІВСЬКИЙ РОЗСУД ЯК ФЕНОМЕН КРИМІНАЛЬНОГО
СУДОЧИНСТВА У США
СУДЕЙСКОЕ УСМОТРЕНИЕ КАК ФЕНОМЕН УГОЛОВНОГО
СУДОПРОИЗВОДСТВА В США
JUDICIAL DISCRETION AS A PHENOMENON OF CRIMINAL
JUSTICE IN THE USA**

Анотація. Стаття присвячена загально-теоретичному аналізу поняття «суддівський розсуд» в кримінальному процесі Сполучених Штатів Америки та необхідності цього існування у процесі правозастосування. Проаналізовано поняття «судова влада», її місце у системи розподілу влад та особливості її функціонування. Визначено об'єктивні причини існування суддівського розсуду.

Дане дослідження обумовлюється необхідністю комплексної теоретичної розробки проблеми суддівського розсуду в США і вироблення на цьому ґрунті рекомендацій, що можуть мати значення для подальшого використання та удосконалення правозастосовної діяльності.

Для досягнення зазначеної цілі у процесі дослідження вирішувалося таке основне завдання: проаналізувати сучасний стан дослідження доктрини суддівського розсуду та внесок окремих дослідників в вивчення даної проблеми.

Проаналізовано погляди стосовно того, що під джерелом права в ідеальному сенсі традиційно розуміються різні правові вчення і доктрини, правосвідомість, ідеологічні та інші чинники, що вплинули на становлення правової норми. вітчизняна правова література розглядає джерело права в ідеальному смислі стосовно нормативно-правовим актам. У англосаксонській правовій сім'ї значна роль в системі джерел права відводиться прецеденту, який будується в тому числі на основі суддівського розсуду. Таким чином, суддівський розсуд можна розглядати як видом права в ідеальному сенсі.

Визначено особливості застосування норми права, в тому числі і кримінальної, – це складний процес, що складається з ряду етапів, починаючи з аналізу фактичних обставин, утворюють у своїй сукупності привід для застосування норми права, і закінчується прийняттям рішення і його закріпленням в акті застосування права. Тому питання про межі суддівського розсуду при застосуванні кримінально-правових норм в повній мірі відноситься і до діяльності інших правоохоронних органів в межах їх компетенції, тобто в частині встановлення підстави кримінальної відповідальності і кваліфікації інкримінованого діяння.

Ключові слова: держава, судова влада, право розуміння, правозастосування, суддівський розсуд.

Анотація. *Стаття посвячена общетеоретическом анализа понятия «судейское усмотрение» в уголовном процессе США и необходимости этого существования в процессе правоприменения. Проанализировано понятие «судебная власть», ее место в системе*

разделения властей и особенности функционирования. Определены объективные причины существования судебного усмотрения.

Данное исследование обуславливается необходимостью комплексной теоретической разработки проблемы судебного усмотрения в США и выработка на этой почве рекомендаций, которые могут мат значение для дальнейшего значение, совершенствование правоприменительной деятельности.

Для достижения указанной цели в процессе исследования решался такое основная задача: проанализировать современное состояние исследования доктрины судебного усмотрения и вклад отдельных исследователей в изучение данной проблемы.

Проанализированы взгляды о том, что под источником права в идеальном смысле традиционно понимаются различные правовые учения и доктрины, правосознание, идеологические и другие факторы, повлиявшие на становление правовой нормы. отечественная правовая литература рассматривает источник права в идеальном смысле относительно нормативно-правовым актам. В англосаксонской правовой семьи значительная роль в системе источников права отводится прецедента, который строится в том числе на основе судебного усмотрения. Таким образом, судебское усмотрение можно рассматривать как видом права в идеальном смысле.

Определены особенности применения нормы права, в том числе и уголовной, – это сложный процесс, состоящий из ряда этапов, начиная с анализа фактических обстоятельств, образуют в своей совокупности повод для применения нормы права, и заканчивается принятием решения и его закреплением в акт применения права. Поэтому вопрос о границах судебного усмотрения при применении уголовно-правовых норм в полной мере относится и к деятельности других правоохранительных органов в

пределах их компетенции, то есть в части установления основания уголовной ответственности и квалификации инкриминируемого деяния.

Ключевые слова: государство, судебная власть, право понимание, правоприменения, судебское усмотрение.

Summary. The article is devoted to the general-purpose analysis of the concept of "judicial discretion" in the criminal process of the United States of America and its necessity in the law enforcement process. The concept of "judicial power", its place in the system of power separation and specific aspects of functioning has been analyzed. Objective reasons for existence of the judicial discretion have been defined.

This study arises from the need of a comprehensive theoretical elaboration of judicial discretion issue in the USA and the development of recommendations on this basis, which may be important for further meaning, improvement of law enforcement.

To achieve the set goal, the research covered the following main task: to analyze the current situation of the study of the judicial discretion doctrine and the contribution of individual researchers to the study of this issue.

The article analyzed opinions that the source of law shall, in its ideal sense, traditionally mean different legal doctrines, legal conscience, ideological and other factors that influenced on the formation of the provision of law. Domestic legal literature considers the source of law in its ideal sense in respect of the regulations. Anglo-Saxon legal system devotes a significant role to the case law in the system of sources of law, which is established on the basis of judicial discretion. Therefore, judicial discretion can be ideally treated as a law.

The special aspects of the application of legal provision, including the criminal one, have been defined: this is a complex process consisting of a number of stages, from the analysis of facts that, in aggregate, establish a cause to apply a provision of law, to decision-making and its fixing in the administrative

enactment. Therefore, an issue of limits of the judicial discretion in applying criminal law regulations in full also refers to the activities of other law enforcement agencies within their competence, i.e. in respect of establishing the grounds of criminal responsibility and qualification of alleged criminal act.

Key words: *state, judicial power, legal consciousness, law enforcement, judicial discretion.*

Постановка проблеми. Стаття присвячена осмисленню проблеми суддівського розсуду в його теоретичному вимірі, аналізуються філософсько-правові та теоретичні аспекти даного правового явища. Особливість суддівського розсуду полягає в тому, що на законодавчому рівні він не закріплений. У зв'язку з цим постають питання, чи можна віднести його до дискреційних повноважень та чи можуть у судді бути такі повноваження, чи не призведе це до суддівського свавілля і спрощення судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема суддівського (судового) розсуду тривалий час є предметом дискусій як теоретиків, так і практиків її досліджували А. Барак [1], У. Бернам [2], В. Блекстон [3], П. Гук [4], Д. Дядькин [5], В. Ковальський [6], К. Комиссаров [7], С. Лозовская [8], А. Малиновский [9], Л. Москвич [10], А. Папор[11], В. Степалин [12]. Але проблема суддівського розсуду в кримінальному праві досліджена недостатньо.

Метою статті є комплексний аналіз та узагальнення теоретичних питань, пов'язаних з виявленням сутності суддівського розсуду.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Суддя, як і законодавець, у своїй нормотворчій діяльності зобов'язаний виходити з досліджень соціальних, економічних, політичних і наукових фактів, які стосуються життя певних соціальних груп або всього суспільства.

Даний коло фактів прийнято називати законодавчими фактами. Іншими словами, до законодавчих відносяться факти, покладені в основу рішення, що має законодавчий ефект. Різниця з законодавчим процесом полягає в першу чергу в тому, що безперечність фактів визначається судом в кожному конкретному випадку і повністю залежить від його розсуду, тобто так зване «суддівський розсуд».

Очевидно, що закон не діє механічно, для його здійснення в житті, він потребує живому провіднику, який застосує його до конкретних випадків. Творче системне сприйняття судом чинного права - основа суддівського розсуду, обмеженого матеріальними і процесуальними правовими нормами, соціальними нормами, загальноправових принципами.

З цієї концепції суддя є більш досконалим виразником права, ніж законодавець. Суддя як фізична особа розглядається як живе втілення органу державної влади, який реалізує закон в повній відповідності з його змістом. Він наділений правом вибору, використання своїх професійних знань, досвіду і розсуду [4, с. 36].

«Суддівське розсуд - це право вибору з декількох альтернатив, кожна з яких законна» [1, с. 121].

Проте, деякими авторами пропонується розширити повноваження суддів, щоб вони мали право вирішувати деякі справи «проти закону» і грали головну роль у правотворчості. Тому приводу німецький професор

В. Хассімер каже: «Критика закону і догматики, що активізувався останнім часом, направила поняття позитивного права в сторону конкретного правового рішення. Як наслідок суддя одержав можливість правотворчості, і це стало його завданням. Тим самим поняття позитивного права в тому вигляді, як воно використовується в новітній теоретико-правовій номенклатурі, скоріше наближається до представлень більш близьким до поняття «судова справа», ніж до кодифікованих систем права».

Згідно з визначенням А.І. Рарога, судовий розсуд - «це здійснюваний в процесуальній формі вид правозастосовчої діяльності, в якій реалізується право суду у випадках, передбачених нормами кримінального права, правомочностей щодо вибору одного з можливих рішень, що відповідають вимогам законності, обґрунтованості і справедливості, в окреслених законом межах відповідно з волею законодавця, принципами права, нормами моралі і конкретними обставинами скоєного злочину» [11, с. 379].

Виникає природне запитання, яким чином судді належить діяти, коли він вперше розглядає справу по якійсь галузі права, і зобов'язаний (а суд саме зобов'язаний незалежно від чого-небудь) винести рішення у такій справі. У правовій доктрині США таке поняття називається *first imprint* - перший відбиток. Це питання, звідки пішов судовий прецедент, як взагалі склалося загальне право як система норм, який їхній початковий джерело, і якою є судова процедура встановлення такого «першого відбитка».

Для цього необхідно враховувати, що в законодавстві США існує певна кількість фактів, що класифікуються як «факти, що встановлюються законодавством», і факти і міркування громадського порядку, обговорювані законодавцем, але не знаходять свого відображення в статутах. В останнє коло можуть входити, таким чином, і факти, що встановлюються судом при вирішенні питання, укладаються чи обставини справи в параметри наявної норми писаного права.

В англійському праві XVIII-XIX ст. панувала думка, що судді не творять право. Воно існувало раніше, саме по собі, як природне право, більш-менш конкретні приписи загального порядку, які суддя всього-на-всього доносив до відома учасників процесу, посилаючись на нього в рішенні. Функція судді зводилася до впізнавання і відшукування норм загального права, яке існує як би об'єктивно, незалежно від людини. Говорити про застосування суддями розумності, справедливості і прагматизму не доводиться, якщо дотримуватися цієї концепції.

Встановлений вперше судовий прецедент трактувався як розпізнання і «визнання існування діючої норми права» [3, с. 74-76], скасування же раніше прийнятого початкового прецеденту або відмову суддів від його подальшого застосування розглядалося як визнання «неправильного розуміння суддею норми загального права».

Д. Дядькін вважає за необхідне давати бальні оцінки суспільної небезпечності діяння і суспільної небезпеки особи винного. Спочатку слід отримати інформацію про вчинений злочин. Потім застосовується група загальних правил призначення покарання; далі - спеціальні правила, досліджується можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності. Вибір остаточної міри покарання проводиться шляхом складних математичних розрахунків, «визначається співвідношення між бальною шкалою суворості покарання і фактичної строгістю можливого покарання» [10, с. 55], вибирається оптимальне покарання з безлічі задовільних

П.І. Люблінський є прихильником підходу того, що не можна віддати все на розсуд суду, необхідно встановити певні рамки, але і повна формалізація процесу призначення покарання також неможлива [12, с. 55].

Таким чином, робився висновок, що якщо суд виявив можливість застосування норми загального права, то правильне розгляд справи має підкріплюватися належним застосуванням логічних методів аналізу, які закріплюються в даному прецеденті.

В кінці ХІХ століття дана теорія стала піддаватися обґрунтованій критиці, загальне право перестали розглядати як правової абсолют, сукупність складних і абстрактних прав.

З формального боку це підкріплюється тим, що при подальшому використанні раз встановленого прецеденту традиційно робиться посилення на рішення, яким воно вперше було встановлено і суд, його встановив. Тобто в буквальному сенсі суд створив право, створив нову норму.

Неважливо, яке розуміння закладає суддя, вирішуючи справу, до якого [2, с. 311], що транслюються суддями в норми загального характеру. Тоді суддя Верховного суду Олівер Холмс вперше висловив в своєму окремій думці, що існування загального права має бути обґрунтоване логікою, а досвідом. А будь-який досвід набувається в ході багаторазового повторення певних дій, які в свою чергу спрямовані на задоволення суспільних потреб, які висловлюються в державній політиці, тобто судді, встановлюючи первинний прецедент, повинні виправдовувати його не логікою і впізнавання, а доцільністю того, що є значущим в даний момент для конкретного суспільства. Таким чином, з розвитком ідей прагматизму як філософської течії, його ідеї стали формулюватися і в теорії прецедентного права.

Перевага теорії впізнавання полягало в тому, що згідно з нею було відносно нескладно обґрунтувати легітимність судового рішення, оскільки визнавалося, що суддя в будь-якому випадку керується правом, задалегідь встановленими нормами, правовим ідеалом або абсолютом, а не власним переконанням, яке може бути піддано впливу безлічі чинників політичного, ідеологічного, культурного, особистого характеру і багатьом іншим. Ідея судової правотворчості, таким чином, відміталася в сторону як небезпечна.

Другий аспект, за який критикувалася дана теорія, зводиться до того, що зміст судового рішення не може бути чистим від суб'єктивного впливу на суддівський розсуд з боку соціальних, політичних та інших факторів, що мають місце в суспільстві, свідомо чи несвідомо впливають на настрої суддів.

При законотворчій діяльності з конструювання кримінально-правових норм у великій кількості використовуються оціночні поняття. Наявність в кримінальному законі оціночних ознак має прямий вплив на правозастосовчу практику і на правильну кваліфікацію злочинів. Тому дане питання є актуальною проблемою кримінального права. Оціночні поняття -

це терміни, ознаки яких не розкриті в тексті закону, вони конкретизуються і оцінюються в процесі застосування права шляхом їх адаптації до конкретної фактичної ситуації. Відповідно до класифікації А.А. Малиновського, оціночні поняття поділяються на абсолютно і відносно оціночні. Абсолютно оціночні - це поняття, «зміст яких може бути розкрито довільно виходячи із загальних уявлень про позначається ними явище або процес» [9, с. 47].

В наші дні панувала століття назад доктрину «правового впізнавання» змінила більш сучасна концепція, згідно з якою саме суддя є творцем права, він є його джерелом в буквальному сенсі. Встановлюючи «перший відбиток», суддя творить нову норму права на основі власного переконання, розуміння громадського порядку, державного курсу, доцільності, розумності та справедливості, т. Е. Ключових понять, огляд яким давався в роботі вище.

Неминучість суддівського розсуду при застосуванні норм кримінального права обумовлена низкою об'єктивних факторів:

- а) динамічністю умов існування суспільства;
- б) неможливістю забезпечити відповідність між визначеністю права і нескінченним різноманітністю життєвих явищ;
- в) неможливістю створення універсального правового рецепта, придатного для розв'язання всіх окремих випадків правової ситуації певного типу, тобто жорсткого формулювання всіх структурних елементів норми;
- г) техніко-юридичним недосконалістю багатьох норм, що робить неможливим їх застосування без судового тлумачення.

Ознаки суддівського розсуду:

- а) відносна свобода вибору при прийнятті рішення, пов'язаного із застосуванням норми кримінального права до конкретної життєвої ситуації (по конкретній кримінальній справі);

- б) обмеженість свободи вибору межами, окресленими законом;
- в) можливість вибирати з декількох рішень, кожне з яких було б законним, обґрунтованим і справедливим;
- г) обов'язковість обліку конкретних обставин вчиненого злочину, що відбивають специфіку реального кримінальної справи.

Перераховані ознаки відрізняють суддівський розсуд від судового свавілля.

Суддівське розсуд в кримінальному праві - це здійснюваний в процесуальній формі вид правозастосовчої діяльності, в якій реалізується право суду (або іншого правозастосовчого органу) у випадках, передбачених нормами кримінального права, правочинів щодо вибору одного з можливих рішень, що відповідають вимогам законності, обґрунтованості і справедливості, в окреслених законом межах відповідно до волі законодавця, принципами права, нормами моралі і конкретними обставинами скоєного злочину.

Проблема меж розсуду при застосуванні кримінально-правових норм зводиться до пошуку оптимального співвідношення між пов'язаністю жорсткими рамками, встановленими законом, і свободою його оцінок і вибору заходів кримінально-правового характеру. При надмірно широких межах суддівського розсуду сумнівною була б можливість дотримання принципу законності в кримінальному праві, а повне виключення оціночної діяльності унеможливило б реалізацію принципів справедливості та гуманізму.

Тому в правозастосовчій діяльності повинні знайти розумний і обґрунтований компроміс формальна визначеність права і оціночна діяльність. На основі такого компромісу повинна здійснюватися ця діяльність при встановленні підстави кримінальної відповідальності, при кваліфікації злочину, при призначенні покарання, а також при звільненні від кримінальної відповідальності або від покарання.

При встановленні підстави кримінальної відповідальності оціночна діяльність не виключається навіть в тих випадках, коли злочин описано в законі за допомогою гранично повного переліку і конкретної характеристики ознак його складу.

При встановленні формальної наявності в діянні ознак складу будь-якого злочину, соціальний шкоду від якого не є значним та повинен досліджувати питання: чи є це діяння суспільно небезпечним в кримінально-правовому сенсі або воно за ознакою малозначності позбавлене вказаної властивості. Для визнання незначним діяння, формально містить ознаки злочину, межі оціночної діяльності досить широкі, і це повністю узгоджується з розумінням соціальної сутності злочину.

Без суддівського розсуду практично неможливе правосуддя. Надаючи важливого значення суддівському розсуду, Л. М. Москвич пропонує включити його в структуру повноважень судді як самостійний елемент [10, с. 10]. Автор не розкриває змісту цього терміна, що не дозволяє визначити його особливості як елемента повноважень, виходячи із загальноприйнятої їх структури – сукупності прав і обов'язків.

У науковій літературі є різні погляди щодо сутності суддівського (судового) розсуду. Одні науковці вважають, що це повноваження [3, с. 36], правомочність [7, с. 25]. За такого підходу суддівський розсуд, безперечно, можна віднести до повноважень судді.

На думку В. С. Ковальського, судовий розсуд можна розуміти як інтелектуально-вольовий елемент судової діяльності, який полягає в розумінні (сприйнятті, зіставленні) суддями предмета розглядуваних справ та прийнятті рішень у відносно визначених межах дії кримінально-правових норм [6, с. 108].

С.В. Лозівська справедливо зазначає, що будь-який висновок судді щодо обставин справи або варіанти його дозволу несе відбиток його

світогляду, життєвого досвіду, рівня професійної підготовки, інших якостей. Виходячи з цієї передумови, говорити про судовий розсуд означає насправді бажання надати прийнятих рішень додаткову вагу, зайвий раз підкреслити їх об'єктивність і відсутність особистих мотивів в процесі їх прийняття [8, с.12].

Справді, суддівський розсуд супроводжується внутрішнім процесом мислення, спрямованим на вибір оптимального варіанту розв'язання спірного правового питання, пошук необхідної правової норми, її розуміння та інтерпретацію, справедливе вирішення спору. Суддівський розсуд здійснюється на різних стадіях судочинства незалежно від його виду - конституційного, адміністративного, цивільного, господарського, кримінального у випадках, дозволених або не врегульованих законом. Якщо розглядати суддівський розсуд як внутрішній процес мислення, інтелектуально-вольовий елемент судової діяльності, то його не можна визнати складовою повноважень судді.

Суддівський розсуд є елементом свободи судді при вчиненні певних процесуальних дій. Межі цієї свободи визначаються завданням суду, рамками закону та права. Суддівський розсуд сприяє забезпеченню здійснення правосуддя. Він є важливим і необхідним елементом судової діяльності.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку. Отже, можемо констатувати, що вибір при здійсненні судового розсуду має межі, які є гарантією здійснення правосуддя. Застосування розсуду – це не тільки право, але обов'язок суду, так як можливість здійснення такого розсуду закріплена юридичними нормами, а процесуальні права суду є разом з тим і його обов'язками. Суд не тільки має право здійснювати певні дії при наявності зазначених у законі умов, але і зобов'язаний це робити. Законність судового розсуду проявляється в дотриманні судом правових норм, які підлягають застосуванню при розгляді

та вирішенні конкретної справи і пов'язаних із здійсненням судового розсуду, а також при належному використанні судом аналогії закону або права, за умови дотримання правил судочинства, встановленим процесуальним законодавством.

Література

1. Барак А. Судейское усмотрение / [пер. с англ]. М. : НОРМА, 1999. 376 с.
2. Бернам У. Правовая система Соединенных Штатов Америки. М. : Новая юстиция, 2006. 1216 с.
3. Blackstone W. Commentaries on the Law Of England. WillamS.Hein& Co, 1992. 320 с.
4. Гук П. А. Судебный прецедент: теория и практика. М.: Юрлитинформ, 2009. 128 с.
5. Дядькин Д.С. Теоретические основы назначения уголовного наказания: алгоритмический подход. СПб., 2004. № 2. С. 53-57.
6. Ковальський В. С. Проблема суддівського розсуду та кримінальний закон // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 квіт. 2002 р.). Київ; Харків: Юрінком Інтер, 2002. С. 112–114.
7. Комиссаров К. И. Задачи судебного надзора в сфере гражданского судопроизводства. Свердловск : Свердл. юрид. ин-т, 1971. 167 с.
8. Лозовская С.В. Соотношение судейского усмотрения и судейского правотворчества // Российский судья. 2012. № 5. С. 25.
9. Малиновский А.А. Оценочные понятия в законодательстве // Законотворческая техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование: Сб. статей. Т. 1 / Отв. ред. В.М. Баранов. Н. Новгород: НА МВД России, 2001.

10. Москвич Л. М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2003. 20 с.
11. Парог А.И. Судейское усмотрение при применении уголовно-правовых норм: Власть и право // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского: Власть и право. Н. Новгород: Изд-во ННГУ, 2003. Вып. 2 (7). С. 376–381.
12. Степалин В.П. Судейское усмотрение при назначении наказания // Государство и право. 2002. № 2.

References

1. Barak A. *Judicial Discretion* / [translated from English]. М.: NORMA, 1999. 376 p.
2. Burnham W. *Legal System of the United States*. М.: Novaya Yustitsia, 2006. 1216 p.
3. Blackstone W. *Commentaries on the Law Of England*. WillamS.Hein& Co, 1992. 320 p.
4. Guk P.A. *Case law: theory and practice*. М. : Yurlitinform, 2009. 128 p.
5. Dyad'kin D.S. *Teoreticheskie osnovy naznacheniya ugolovnogo nakazaniya: algoritmicheskij podhod*. SPb., 2004.
6. Kovalskyy V.S. *The Problem of Judicial Discretion and the Criminal Law // Judicial Reform in Ukraine: issues and prospects: Materials of research and training conference (Kharkiv, April 18-19, 2002)*. Kyiv; Kharkiv: Yurincom Inter, 2002. P. 112–114.
7. Komissarov K. I. *Zadachi sudebnogo nadzora v sfere grazhdanskogo sudoproizvodstva [The Tasks of Judicial Supervision in the Sphere of Civil Proceedings]*. Sverdlovsk: Sverdlovsk State Law University Publ., 1971. 167 p.

8. Lozovskaya S.V. (2012) Sootnoshenie sudeiskogo usmotreniya i sudeiskogo pravotvorchestva [Balance of Judicial disposal and judicial lawmaking]. Rossiyskiy Sudiya — Russian Judge, no 5.
9. Malinovskij A.A. Ochenochnye ponyatiya v zakonodatel'stve // Zakonotvorcheskaya tekhnika sovremennoj Rossii: sostoyanie, problemy, sovershenstvovanie: Sb. statej. T. 1 / Otv. red. V.M. Baranov. N. Novgorod: NA MVD Rossii, 2001.
10. Moskvich L.M. Organizational and legal issues of the status of judges: synopsis of a thesis of candidate of legal sciences: 12.00.10. Kharkiv, 2003. 20 p.
11. Rarog A.I. Sudejskoe usmotrenie pri primenenii ugolovno-pravovyh norm: Vlast' i pravo // Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo: Vlast' i pravo. N. Novgorod: Izd-vo NNGU, 2003. Vyp. 2 (7). S. 376–381.
12. Stepalin V.P. Sudejskoe usmotrenie pri naznachenii nakazaniya // Gosudarstvo i pravo. 2002. № 2.